ЄВРОПА 29.05.2024 | Дар'я Болл-Палієвська

Нова епоха доносів

Російська влада зводить доноси у ранг соціальної норми. Суспільство покірно повертається до сталінізму.

Риторичне запитання про сталінські репресії, поставлене письменником Сергієм Довлатовим, звучить жахливо актуально для сьогоднішньої Росії: «І все ж я хочу запитати – хто написав чотири мільйони доносів?» Доноси існували завжди, у всіх суспільствах. Але з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну стався справжній бум: депутати Держдуми доносять на журналістів, вчителі на учнів, батьки на вчителів, парафіяни на священиків, студенти на професорів, пацієнти на лікарів, глядачі на акторів, а «пильні громадяни» на своїх же співгромадян.

Чи не щодня російські ЗМІ у вигнанні повідомляють про нові випадки доносів – від абсурдних до шокуючих. Наприклад, на одну дівчину донесли за те, що її сережки були кольору українського прапора, на іншу – за те, що вона сфотографувалася в жовтій куртці на тлі блакитного неба. Ці випадки були б кумедними, якби не мали серйозних кримінальних наслідків.

Проти педіатра Надії Буянової було порушено кримінальну справу за поширення нібито фейкових новин про російську армію. Її пацієнтка повідомила в поліцію про недоречні коментарі на адресу її чоловіка, який загинув в Україні. Після цього поліцейські обшукали квартиру 68-річної лікарки, пошкодили меблі і навіть зняли шпалери.

Москвич Юрій Самойлов був засуджений судом до 14 діб адміністративного арешту за статтею про розповсюдження екстремістських матеріалів: якийсь пасажир у метро доніс на нього за те, що побачив на його смартфоні заставку з символікою українського полку «Азов». Самойлова затримали в метро всього за кілька хвилин.

Ба більше, у путінській Росії є кілька професійних «стукачів», які отримують задоволення від своєї роботи. Одна така донощиця стала

відома тим, що вступила в листування з антропологом Олександрою Архиповою. Вона назвала себе Анною Коробковою і за останні кілька років написала 1300 доносів до органів влади, вісім із них – проти Архипової. Коробкова вважає себе «професійною донощицею, яка діє на громадських засадах», і пишається тим, що, крім «іноземних агентів», вона також повідомляє владі про антивоєнні графіті в громадських місцях. Свої дії вона пояснює тим, що не хоче, щоб її податки пішли на виплати репарацій Україні в разі поразки Росії.

З початку війни в Україні десятки російських художників, блогерів і тіктокерів були оголошені «іноземними агентами»

Якщо Анна Коробкова ховається за своєю анонімністю (є припущення, що вона може бути тролем), то багато інших доносять відкрито. Взяти хоча б Катерину Мізуліну, голову так званої Ліги безпечного інтернету. Завдяки її діяльності десятки російських художників, блогерів і тіктокерів були оголошені «іноземними агентами». У квітні 2022 року Мізуліна, дочка сенатора, закликала Генеральну прокуратуру перевірити Вікіпедію на предмет поширення неправдивої інформації про вторгнення Росії в Україну.

Через «кібер-стукачку», як її люблять називати журналісти, скасовуються концерти, порушуються кримінальні справи і руйнуються життя. Самопроголошена патріотка із зовнішністю ляльки Барбі – зірка інтернету, особливо популярна серед молодих росіян. Ролики з її участю в TikTok переглядають мільйони. «Стримерку з Краснодара, яка дискредитувала армію у своїх лайвстрімах, затримано. Вона вибачається за свої дії» – подібними повідомленнями Мізуліна завалює свій Telegram-канал, у якого близько 700 тис. підписників. З початку року вона гастролює по Росії та виступає в університетах. У російських соціальних мережах поширилося відео, на якому вона під час виступу в Єкатеринбурзі погрожує студенту кримінальною справою за «дискредитацію армії», тому що він засумнівався в необхідності військової служби.

Утім, насторожує не сама Мізуліна, а те, що такі інформатори мають реальну владу і виступають у ролі вершителів людських доль. Їм достатньо дорікнути комусь – і людина смиренно вибачається. Вони пишуть у Генеральну прокуратуру, і там відразу вживають заходів.

Доноси заохочувалися в епоху сталінізму. У 1937 році Сталін проголосив: «Кожен член партії, чесний безпартійний, громадянин

СРСР не тільки має право, але зобов'язаний про недоліки, які він помічає, повідомляти». Цифра зі знаменитої цитати Довлатова не підтверджена – немає досліджень про те, скільки доносів було насправді. Але навіть якщо письменник мав рацію, цифра в чотири мільйони в країні з населенням 162 млн осіб не є особливо високою. Доноси були своєрідним «інформаційним тлом» у період Великого терору, оскільки в радянських газетах постійно публікувалися викривальні статті про «ворогів народу».

Почався пошук «ворогів серед своїх», і влада зводить доноси в ранг соціальної норми. І, як і тоді, донос – це інструмент політичних репресій.

Також невідомо, наскільки збільшилася кількість доносів із 24 лютого 2022 року. Останні дані Роскомнагляду датовані першою половиною 2022 року, коли було зареєстровано 144 835 «звернень громадян» – на 25,5 відсотка більше, ніж за той самий період 2021 року. За даними Роскомнагляду, більшість цих «звернень громадян» стосувалися «поширення фейкових новин» про дії російської армії або «проукраїнської пропаганди».

Але чи можна взагалі виміряти отруєність атмосфери цифрами? Потік повідомлень до правоохоронних органів зараз настільки великий, що депутати Держдуми від партії «Нові люди» навіть внесли законопроєкт про покарання серійних донощиків. Голова партії Владислав Даванков запропонував назвати цей документ «Законом Мізуліної». Текст законопроєкту було внесено до уряду ще в лютому, але досі його не вдалося просунути.

Згідно з опитуванням, проведеним «Новой газетой» у квітні цього року, 38 відсотків росіян ставляться до доносів украй негативно, 17 відсотків – байдуже, і тільки п'ять відсотків – підтримують їх. На перший погляд ці цифри здаються обнадійливими. Однак автори дослідження зазначають, що тільки 24 відсотки студентів ставляться до доносів різко негативно, а 41 відсоток – байдуже. Цьому є кілька пояснень. Наприклад, молоде покоління, яке звикло постійно писати в інтернеті відгуки про різні товари і послуги, схильне не замислюватися про наслідки доносів.

Примітно, що «Новая газета» виділяє інший аспект: «Практично всі опитані схильні вважати, що підлаштовуватися під вимоги часу – цілком прийнятна норма поведінки, навіть якщо вона не відповідає їхнім внутрішнім переконанням». У російському суспільстві, яке і до війни було сильно роздроблене, дедалі частіше переважає атмосфера недовіри і страху. Як і за радянських часів, люди ретельно

обмірковують, кому і де вони можуть сказати що-небудь. Багато хто обирає шлях конформізму.

Істотний внесок у нову епоху доносів робить держава. Ухвалюючи нові закони, що обмежують свободу слова і дозволяють переслідувати нібито фейкові новини про армію, у суспільстві нагнітається страх. Як і майже 90 років тому, почався пошук «ворогів серед своїх», і влада зводить доноси в ранг соціальної норми. І, як і тоді, донос – це інструмент політичних репресій.

Довлатов відповів на своє ж запитання про авторів мільйонів доносів: «Їх написали прості радянські люди. Чи означає це, що росіяни – нація донощиків і стукачів? В жодному разі. Просто позначилися тенденції історичного моменту». Схоже, сьогодні його сумний висновок знову підтверджується.

Дар'я Болл-Палієвська

Дар'я Болл-Палієвська (Daria Boll-Palievskaya) – редакторка незалежної інтернет-газети russland.NEWS і журналістка-фрілансерка. Вона пише, зокрема, для Zeit Online і MDR.